

JUGOSZLÁVIA VÁLSÁGA

Kosutic londoni előadása — A tram oroszlán — Matek öt pontja

AZ UTOLSÓ HÓNAPOKBAN valósággal zsúfolódtak az események Sándor király birodalmában. Egyre fokozódó belpolitikai válság bizonyos külpolitikai megerősödés kíséretében. Európa-szerte eddig nem tapasztalt érdeklődés és otthon az ellentétek végletes kiélesedése. Egy hatalmon lévő oligarchiának dermesztő céltudatossága, mely, mintha légüres térben mozogna, fölényes kézlegyintéssel tér napirendre minden aggasztó jelenség felett és egy minden eresztékeiben recsegő ország óriási többségének tehetetlen vergődése egy parányi kisebbség terrorával szemben. A nagy káosz minden adottságával és minden lehetetlenségével. Senki sem tudja, mit hoz a holnap, de mindenki ösztönszerűleg érzi, hogy a nagy ismeretlenek már nem lehet sokáig késnie. Jósolni hálátlan dolog, a történelmet nem logikai erők irányítják. Egy bizonyos, minden magyar szemnek Jugoszlávia felé kellene irányulnia. Onnan jöhet megváltásunk és onnan jöhet végromlásunk.

KOSUTIC ÁGOST a második horvát emigráció egyik vezére. Az első, a Frank Ivo-féle, az önálló Horvátország kiküzdését a párizsi békét megelőző idők (1919—1921) bizonytalanságától, a közép-európai helyzet akkori kaotikus voltától és Rádió nagy nemzeti küzdelme eredményességétől remélte. A második emigráció a délszláv diktatúra kikiáltása (1929 január 6) után alakult ki. Előbb Pavelió Antal jogpárti, azután KoSutió és Kmjevic György parasztpárti képviselők menekültek külföldre, részben mert a diktatúra otthon minden politikai akciót lehetetlenné tett, részben mert küszöbön állott letartóztatásuk. A diktatúrával Radié politikai végrendelete szerint bekövetkezett az az állapot, amikor többé nem kell senkire semmi tekintettel sem lenni, hanem a független horvát államot kell megalapítani. A horvát nemzet vezérének, Macek Vladimirnak, otthon nagy elszántsággal és férfias bátorsággal vívott nemzeti ellenállását az új emigráció akarta a külföld felvilágosításával és a külföldi horvátok megszervezésével alátámasztani. Az emigráns vezéreket sok kisebb-nagyobb férfiú követte. A múlt év őszén a velebiti felkelés után az emigránsok száma jelentékenyen megnövekedett.

Kosutic Ágost építésznek indult, de aztán politikai pályára lépett és hamarosan nagy szerepet játszott a horvát parasztpárt életében. Veje lett Rádiónak. A londoni út eredménytelensége és Rádió 1925 március 27-i váratlan behódolása után megtörtént a szerb-horvát kibékülés és 1925 július 18-án a radikális-radicsiánus koalíció kor-

mányra került. E koalíció sok válságon és változáson át 1927 február 1-ig állott fenn. A kormánynak Kosutic 1926 április 29-én mint közlekedésügyi államtitkár, 1926 december 24-én mint középítészeti miniszter volt tagja, hogy pár heti miniszterség után a kormánykoalíció felbomlásával elhagyja a bársonyszéket. Emigrálása után hosszabb időt töltött Londonban. Azután az Északamerikai Egyesült Államokba ment, ahol tevékeny részt vett az ottani horvátok megszervezésében. Végül Bécsben telepedett meg.

Ez a KoSutié 1932 november 14-én az angol külügyi társaság (The Royal Institute of International Affairs) meghívására Londonban előadást tartott a horvát kérdéstről. Annakidején csak szórványos és megbízhatatlan hírek kerültek forgalomba az előadásról. Most azonban mind az előadás, mind a hozzászólások hiteles szövegben fekszenek előttünk (International Affairs. Vól. XII. No. I. January—February 1933, 70-106. 1.). Az elnöki székben Seton-Watson ült, a délszláv kérdés legkiválóbb angol szakértője.

Kosutic előadásának gondolatmenete a következő: Ma Jugoszlávia Európának egyetlen abszolutisztikus monarchiája. Ezzel szemben az 1919 szept. 10-én aláírt saint-germaini béke a szerbek, horvátok és szlovének szabad akaratából alakult államnak mondja Jugoszláviát és megállapítja, hogy ez az állam teljes garanciát nyújt arra nézve, hogy népeit a szabadság és jog elvei szerint fogja kormányozni fajra, nyelvre és vallásra való különbség nélkül. Rámutat, hogy az 1918. dec. 1-i egyesülés Horvátország és Montenegró megkérdése nélkül hajtott végre. Rádió ez ellen Wilsonnál tiltakozott, de eredmény nélkül. A délszláv egység kérdésében kezdettől fogva két irány küzdött egymással: a szerb, mely a volt Monarchia délszlávjait egyszerűen be aláírta Szerbiába kebelezni és a horvát, mely Szerbiával, Montenegróval és a Monarchia délszláv részeivel egy új délszláv államot akart alakítani. A zágrábi Nemzeti Tanácsot Szerbia 1918. nov. 8-án elismerte, nov. 9-én Genfben a Nemzeti Tanáccsal egy dualisztikus berendezkedésű ideiglenes délszláv államban egyezett meg, hogy azután felrúgva a megegyezést, Pribicevic Svetozar segítségével dec. 1-én via facti úgy kiáltta ki az egyesülést, hogy minden hatalom Belgrádnak legyen biztosítva. Ez a tény megcáfolja a saint-germaini béke azt az állítását, hogy a délszláv egység a délszláv nemzetek szabad akaratából jött létre. A szaloniki front áttörésének tízéves évfordulóján tartott belgrádi emléktűnpen Kalafatovió tábornok az antant-küldöttek és diplomaták előtt felolvasott tanulmányában semmiféle szabad elhatározásról sem beszélt már, hanem egyenesen Montenegró és a Monarchia délszláv részeinek szerb okkupációjáról. A vidovdáni alkotmány létrejöttét tárgyalva Kosutic kimutatja, hogy ez egyszerű szerb diktátum volt. Az alkotmány a horvátok és a szlovének többségének távollétében hozott meg, de még így sem volt a konstituantében többsége. PaSio magához hívatta Draga Ferhad béget, a macedon-muzulmánok vezérét és a bég két hívét és tudtukra adta, hogy nem fognak élve haza térhetni, ha az alkotmányt meg nem szavazzák. Draga és hívei erre megszavazták az alkotmányt. A horvátok nem ismerték el az alkotmány érvényességét, amire a legkülönbözőbb üldözések következtek. Mikor Rádió londoni tanácsra behódolt, a helyzet nem lett jobb a horvátokra nézve. Amint a horvát jogok legkisebb mértékű elismerését kezdte sürgetni, létrejött — KoSutió szerint királyi kezdeményezésre — az ú. n. „erős vár”. Az egymással veszekedő szerb pártok a szerb hegemonia védelmére szövetkettek. És mikor ez sem tudta megfélemlíteni a horvátokat, bekövetkezett a parlamenti merénylet, majd az abszolutizmus.

A diktatúra — mondja KoSutié — a király személyes cselekedete volt. A szerbiai pártok nem szállottak vele szembe, hiszen érezték, hogy a horvát ellenállást akarja letömi, ami megfelelt az ő óhajuknak is. Az előadó ezután a diktatúra kormányzati módszereit részletesen bemutatja. Eltiltotta a horvát zászlót. Ennek kitűzése a horvát fővárosban ma büntetendő cselekmény. A Monarchia idején ellenben a kiegyezés szerint

még a magyar parlament épületén is ott lengett. Igaz, hogy a szerb zászlót is eltiltották, de mint a pravoszláv egyház zászlóját visszaiktatták jogaiba. Mikor egyházi ünnepeken a horvátok szent képekkel díszített horvát zászlókat próbáltak használni, a rendőrség elkobozta a lobogókat. Az iskolakönyvekből lehetőleg kipusztítottak mindent, ami a horvát történelemre és irodalomra vonatkozik. A horvátok elégedetlenek voltak a Monarchiában, mert nem látták teljesen biztosítva nemzeti önállóságukat. Pedig volt külön felelős kormányuk, parlamentjük, önkormányzatuk, saját ezredeik a honvédségben és biztosítva volt befolyásuk a Monarchia közös ügyeire is. Mindebből semmi sem maradt. Minden hatalom Belgrádban van központosítva, a tisztikar és a diplomácia szerb, a rendőrség, csendőrség szerb kézben van, a horvátoknak a pénzügyekbe semmi beleszólásuk. A régi horvát pénzintézeteket rákényszerítik, hogy központjukat Belgrádba helyezték át.

Ha egy ázsiai, vagy afrikai gyarmat mandatáriusa úgy magyarázna mandátumát, ahogyan Belgrád a saint-germaini békében vállalt kötelezettségeit, a Népszövetség közbelépne. A horvát kérdésnél ez nem történik meg, pedig a mai délszláv helyzet egész Európát katasztrófába döntheti.

KoSutié a kibonyolódás útját úgy képzei el, hogy Szerbiának el kell ismernie Horvátország szuverenitását és le kell mondania a hegemonia gondolatáról. Tisztában kell lennie, hogy Horvátország számára más lehetőségek is vannak, mint a Szerbiával való únió. Horvátország lehet teljesen független Szerbiától, ahogyan 1918-ig mindig az volt, a horvát köztársaság csatlakozást kereshet az osztrák köztársasághoz, amit gazdasági okok javaiknak, Horvátország lehet önálló tagja egy dunai Svájcnak. Ha Szerbia ezeket a lehetőségeket megfontolja, vagy modus vivendit keres Horvátországgal, vagy lemond róla és visszavonul a Balkánra. KoSutié azt kívánja, hogy Horvátország és Montenegró szabad vákstsázzal hívják össze saját törvényhozó testületüket. Boszniának és Hercegovinának alkalmat kell adni, hogy plebiscitummal döntse el, külön egység akar-e lenni vagy pedig Szerbiához, Horvátországhoz, vagy Montenegróhoz (!) csatlakozni. Ezután Szerbia, Horvátország, Szlovénia és Montenegró stb. parlamentjei egyezményt körnék egymással.

Az előadást vita követte. Természetesen voltak naív és tájékozatlanságot eláruló megjegyzések is, de volt néhány igen érdekes felszólalás. Az előbbieket mellőzzük. Riley Ben nagy elismeréssel nyilatkozott a horvát nemzeti ellenállásról és bizonyosra veszi, hogy a horvát kérdés rendezése nem késhet sokáig. A szeparatizmust ellenzi, de federáció nélkül nem lát megoldást. Maéektől úgy értesült, hogy Horvátország saját kormányt és parlamentet követel, melyek hatásköre a pénzügyek és a hadsereg ellenőrzésére is kiterjedjen.

Melville a délszláv kérdést nem tekintheti nemzetközi kérdésnek, hanem a szerbek, horvátok, szlovének és montenegróiak belső ügyének. Éppen ezért nem látja annak lehetőségét, hogy az angolok ebbe beavatkozzanak. Rossz tapasztalataik is vannak e téren: Rádió egyenesen kérte Seton-Watson intervencióját, hogy aztán később tiltakozzék az idegen beavatkozás ellen. A megoldásra nézve KoSutié felvetett négy-öt határozatlan ötletet (vague ideas). Nézete szerint egyik sem alkalmas arra, hogy modus vivendi legyen belőle. Különösnek tartja, hogy a horvátok valami nagy konföderációkat terveznek akkor, amikor a jelen határok közötti kis federációt sem tudják megvalósítani. A baj az, hogy amíg a szerbek pozitivisták, a horvátok ideológusok. A horvát vezérek ügyetlenségéből csúszott át a hatalom a mérsékelt szerbek kezéből a szélsőkébe.

Davies Rhys szerint, ha elfogadnák az előtte szóló nézeteit a nemzetköziségről, akkor a Népszövetségnek semmi értelme. Az angoloknak érdeklődniük kell a délszláv kérdés iránt, mert e kérdés rendezetlensége világháborúra vezethet. Nem maradhat fent tartósan az a helyzet, hogy minden hatalom a műveletlenebb szerbek kezében maradjon a műveltebb horvátokkal szemben.

Steed Wickham: a magyar időkben szerzett meggyőződése szerint a horvátokat lehet vezetni, de nem lehet hajtani (they could be led but not driven). A jelen uralomnak el kell tűnnie, de nem azért, hogy Jugoszlávia széthulljon. Sándor király uralma alatt méltányos megegyezés hozandó létre.

Az elnöklő Seton-Watson a jelenlegi kormányzatot az európai béke veszedelmének tartja. Huzamosabb fenntartása elkerülhetetlenül a

dinasztia bukásához vezet. A délszláv egység ellenben az egész délszlávág érdekében fekszik. Elismeri; hogy Horvátország a magyar időkben a jelenleginél politikailag jobb helyzetben volt. De ma nem tudna egyedül megállni; hanem rövidesen Olaszország, vagy Magyarország vazallusa lenne. A Helyzetet még komplikálná a szlovén kérdés rendezése. Kincs más megoldás, mint Szerbia, Horvátország, Szlovénia és Montenegró federációja. Angliának és Franciaországnak, továbbá a két kis-antant államnak együttesen drasztikus rezsinváltozást kell kieszközölniük Belgrádban.¹

KoSutié viszonzválaszában utalt rá, hogy a horvátok azért fordultak a Monarchia ellen, mert függetlenek akartak lenni. Jugoszláviában keservesen csalódtak. Minden nemzetnek joga van a szabadságra, bár elismeri, hogy a jelenlegi nemzetközi viszonyok közt semmiféle szabadság sem lehet korlátlan. Az egyenlőség alapján a horvátok hajlandók a szabadságot más nemzetekkel megosztani. Válaszul a többi felmerült kérdésre felolvasta Maöekék öt pontját. Ezzel az ülés véget ért.

Kosutic előadásának több mint felét annak leírása foglalja el, miféle visszaéléseket követtek el a szerbek a horvátok rovására Jugoszlávia megalakulásakor és a vidovdáni alkotmány meghozatalakor. Erre senki egy szóval sem reflektált. A horvát kálvária ez állomásai az angolokat nem érdeklik. Ezt horvát részről tudomásul kell venni - Via facti itt van Jugoszlávia, mely nehéz válsággal küzd. Ennek a válságnak megoldása foglalkoztatja az angol szellemet. A diktatúra, az más. Ez a válság oka. Ez iránt érdeklődnek és mindenki súlyosan elítéli. A régi magyar-horvát viszonyról meglepően objektív véleményeket olvashatunk. Azonban mihelyt a legtávolabbi gyanú jelentkezik, hogy e viszony megújulása a jövő kombinációi között szerepel, az objektivitást ellenséges szellem váltja fel. Itáliát sejtik a háttérben és így e kapcsolat nézetük szerint súlyosan érintené az angol érdekeket. Az osztrák-horvát kombinációt komolytalannak tartják. Szó nélkül tértek felette napirendre. A dunai Svájc tervét is egy gúnyos megjegyzéssel intézték el. Jugoszlávia fenntartása, úgy látszik, továbbra is az angol politika egy alaptétele, de Jugoszlávia gyökeres átalakulását is egyhangúan követelik. Ezzel a horvát kérdés tulajdonképpen nemzetközi kérdéssé lesz, ha e feltevés ellen tiltakoznak is. Mert mit fog csinálni az angol közvélemény, ha a londoni bölc tanácsok Belgrádban süket fülekre találnak? Bele fog ebbe nyugodni és hagyja, hogy a magyarok és az olaszok a horvátok nyakára üljenek? Nem! Valahogyan be fog avatkozni. Scotus Viator máris angol-francia-cseh-román közös lépésről beszél. Maga az a tény, hogy az angol külügyi társaság egy barátságos állam emigránsával összeül és vele, ha akadémikus jelleggel is, nyilvános vitát tart arról, miként kellene a barátságos államot úgy átalakítani, hogy az emigráns is meg legyen elégedve, aligha áll összhangban a nemzetközi joggal és szokásokkal. Mutatja, milyen mélyre süllyedt Jugoszlávia nemzetközi tekintélye. KoSutié az érdem, hogy ezt konstatálnunk lehet. Ez feledtetni fejtegetéseinek hiányait, megoldási tervének ingadozásait, amit horvát részről kritika tárgyává tettek. Mi ezt nem újuk annyira Kosutic rovására, mert az egész előadásnak csak propagandisztikus jelentőséget tulajdonítunk. KoSutid engedményeket tett a szeparatizmus rovására. Ezt lehet elvi-

¹ Ezt az indítványt 17 angol politikus Seton-Watsonnal az életükön megismételte a Manchester Guardian karácsonyi számában.

leg helyteleníteni, taktikának nem volt rossz. Végtere is a szerb-horvát viszony alakulását nem az angol külügyi társaság fogja megszabni. Eddig az angol közvéleménynek főleg csak a Labour-party után igazodó része volt barátságosan hangolva a horvátok irányában. Körütié előadása áttörte a válaszfalakat, melyek a horvát forradalmi politikát az angol konzervatívektól elkülönítették. Ebben bizonyára van személyes érdem is.

A tanulság? A lelkek Európa-szerte hajlamosak a horvát ügynek bizonyos keretek közt való támogatására. A horvát ügyességen múlik, hogy ezek a keretek meddig tágíthatók és mikor vethetők el. Taktikázni lehet, de minden horvát előtt csak egy cél lebeghet: a szuverén horvát állam megalakítása.

A TRAI OROSZLÁN megcsonkítása és a nyomában kelt nemzetközi vihar a sötét éjszakában váratlanul fellobbanó villám fényével világította meg a vak gyűlölködés szenvedélyeinek tobzódását az Adria partjain. A Monarchia bukása óta nem tudom hányféle egyezmény rendezi az Adria békéjét, de ez a béke távolabb van, mint valaha!

Mi történt Trauban, az álmok és álmodozók boldog kis szigetén? 1932 december 1-én ünnepelte Jugoszlávia megalakulásának tizennegyedik évfordulóját. A délszláv szónoklatoktól és megfelelő mennyiségű jó fekete dalmát bor elfogyasztásától nekilendültén hat mesterlegény a Velence négyszázéves traui uralmának (1420—1797) emlékét őrző három szárnys oroszlán egyikét össze-vissza rombolta. Indokolás: az olaszok Szent Márk ez oroszlánjaira szoktak hivatkozni, mikor maguknak követelik Dalmáciát. A szokatlan külpolitikai készültséggel bíró jó mesterlegények olasz lapokból ezt így olvasták, — a délszláv hivatalos jelentések szerint! A délszláv hőstett ezzel a lovagiatlanság szabályai szerint befejezést nyerhetett volna. A hatóságok a megcsonkított oroszlánt valami lomtárba lökték. A tetteseket keresték, de nem találták. Hát ha a tettesek órákig kalapálhattak az oroszlánon és ezt a szemfüles hatóság nem vette észre, miért is találta volna meg a hat hőst? Egy kis hiba mégis történt. Hogy a jövőendő számára a traui diadal veszendőbe ne menjen, a spalatói kormánylap, a Novo Dóba december 6-i száma beszámolt róla. Lett erre nagy öröm Hencidától Boncidáig! Srskic valamennyi dalmát híve — lehetnek vagy ötvenen — büszkén sétált Diodetianus császár palotája előtt. Ám Spalatóban olaszok is laknak és van ott olasz konzulátus is. Az olaszok csodálatosképpen másként fogták fel a dolgot. És a hat darab mesterlegénynek ott a traui szigeten ugyancsak meggyűlt a baja, míg kész lett a napi olasz sajtó-referádával! Végül is önérzetesen jelentkeztek a hatóságnál. Tetszik tudni miért? Azért, mert egyes olasz lapok azt írták, hogy a merénylők nem is dalmátok voltak, hanem szerbek. A politikai finomságokban szerfelett jártas traui mesterlegények ezt nem tudták elviselni! A hatóságok mit tehettek? Boldogan keblükre ölelték őket és lecsukták a hősokeket öt napra. Azután a két megmaradt velencei oroszlánt, hogy bajuk ne legyen, bedrótozták. A Matin „szellemes“ megjegyzése szerint ketrecbe rakták őket.

Erre következett be Rica szenátor interpellációja és a Duce válasza. Mindketten aláhúzták, hogy a trau barbarizmus nem felelőtlen elemek garázdálkodása volt, hanem nagyon is felelőseké, akik tervszerűen járnak el. Veglia szigetén politikai vita folyamán meggyilkoltak egy olasz állampolgárt. Veglián és Sebenicóban eltávolítottak egy-egy származás oroszlánt. „Megerősítem Ricci szenátor szavait“ —mondta a Duce — „hogy a horvát intelligencia nyíltan elítéli a trau rombolást és megállapítom, hogy a horvátok még a világháború alatt sem bántották soha a velencei oroszlánokat.“ Ez telitalálat volt, mely a diktatúra berkeiben óriási kavardást okozott.

Srskicék láthatólag zavarban voltak. Először az Avala cáfolt, jobbra-balra sikeresen ellenmondásokba keveredve. Azután kitalálták, hogy Pavelié horvát emigráns a Dúcéval megegyezett. Az olaszok lehetővé teszik Horvátország elszakadását, viszont megkapják Dalmáciát. Persze ennek az értesülésnek senki be nem ugrott, hiszen 14 év óta ezzel a szép regével ringatja Belgrád a szeparatista horvátokat. Andjelinović Grga képviselő interpellált, hogy az olaszok is romboltak a volt osztrák területeken! Ez sem segített Belgrádon. Én nem vagyok Róma ügyvéde, de minden józanul gondolkozó ember előtt világos, hogyha más rombol, ez még nem jogcím arra, hogy én is romboljak. Aztán meg más rombolni háborús pszichózisban és más tizennégy évvel a háború után. Végére Jeftić külügyminiszter felelt a délszláv szenátusban. Letagadva, ami letagadható, kijelentette, hogy Jugoszlávia tiszteli a történelmi emlékeket még akkor is, ha azok az idegenek uralmára emlékeztetnének. Ez hát bölcs dolog volna, mert Szerbia 1878-ban szabadult fel a török alól, az új tartományok meg csak 1918-ban rázták le az átkos osztrák jármot. Mi maradna Jugoszláviában, ha a „rabság“ minden emlékét eltávolítanák? A kissé feledékeny külügyminiszter úr figyelmét azonban felhívjuk Olay Ferencnek franciául is megjelent könyvére, melyben részletesen le vannak írva a szerbek hőstettei a vajdaság történelmi emlékeinek „tisztelőben tartása“ körül¹ A szolgaság történelmi emlékeit tisztelte Belgrád akkor is, mikor lerombolta Ferenc Ferdinánd trónörökös és Hohenberg Zsófia hercegnő emléktábláját, melyet Sarajevóban Princip merénylete színhelyén a Monarchia emelt. Ritka tapintattal utóbb itt állították fel a gyilkos Princip emléktábláját, amiből európai botrány lett, de amiről a Sárga Házban, úgy látszik, megfeledeztek. A külügyminiszter ezután megállapította, hogy Mussolini beszéde „a királyi kormányt meglepte és egész országunkban kínos hatást tett“. Nagyon sajnálja, hogy az olasz szenátusban „olyan meggondolatlan és súlyos szavak hangoztak el, amelyek a nemzetközi viszonylatokban egyedülálló újdonságnak ma-radnak“.

A délszláv és az olasz sajtó szélsőséges kifejezésektől hemzsegő és a gyűlölet elemi kitörését mutató cikkeit nem idézzük. A paroxizmusig feszült gyűlölet sorakoztatja fel egymással szemben az olaszokat és a szerbeket. Ennek a viszálynak a diplomácia eszközeivel való ki-egyenlítése az ábrándok világába tartozik.

¹ Olay, Francois de: La Campagne de destruction contre les monuments hongrois. Budapest, 1931. 88 lap, 8°.

Te pedig én felejthetetlen szép szárnyas oroszlánom ott heversz megcsúfolva a lomtárban és hiába tépelődöl, miért jutottál erre a sorsra? Félezer éven át ott ültél békésen a várfalakon belemerevedve a Bua szigetén túl harsogó horvát Adria végtelenségébe. Lábad alatt nemzedékek jöttek, mentek és tűntek sírjaikba, csak Te álltál örökké hűségesen a vártán. Emlékszel-e ifjú magyar barátodra, — óh negyedszázada már! — ki a rekkenő nyári alkony süket szürkületében annyi hosszú néma beszélgetést folytatott Veled? Neked suttogetta el fiatal merész álmait két nemzet boldog találkozásáról. Te a régi időkről regéltél. Trau szent püspökéről és a bölcs magyar és horvát királyról, kiknek nagy alkotása nyolcszáz év után por és hamu. A másik nagy királyról, ki a tatárok elől hű városodban talált menedéket. Radován mesterről, ki egy felséges himnusz végakkordjait úgy építette bele dómodba, hogy hétszáz év távolából is ifjonti erővel zúg ki belőle. Beszéltél az Adria fényes királynőjéről, aki örökre eltűnt. A nagy császárról, ki hatvan éve hatalma és fénye delelőjén Téged is meglátogatott. Mindez elmúlt és Te bölcsen belenyugodtál. Téged, a múltak hallgatag tanúját, senki sem bántott, sőt tisztelt, kímélt és védett bármilyen nyelven szolt is ajaka. Hódolattal torpantak meg Előtted a francia császár diadalmas sasai is. Mindenki tudta, mindenki érezte, hogy Te örök alkateleme vagy az ő kultúrájának. Lényedtől idegen balkáni bitorlók-nak kellett sötét hegyeikből eljönniük, hogy részeg mesterlegények bicskával, handzsárral, fejszével, fúróval, vésővel, kalapáccsal törjenek Reád! Én öreg barátom, szép traui oroszlánom, miért, miért kellett ennek így történnie?

MACEK ÖT PONTJA igen érdekes deklarációsorozatot indított meg. Macek pontjaival tüzetesen foglalkoztunk a Magyar Szemle ez évi januári számában. Pótlólag megjegyezzük, hogy az öt pont végleges formát nov. 7-én nyert, de tartalma Belgrádban már előbb is ismeretes volt. Az aláírók hiteles sorozata a következő: Dr. Maöek Vladimir (Zágráb), dr. Bockovic Ducan (Pancsova), dr. Budák Mile (Zágráb), Kecmanovic Dusan gör. kel. esperes (Banjaluka), dr. Kosanovic Sava (Plaški), dr. Krizman Henrik (Varazsd), Predavec József (Dugoselo), dr. Sutej Jure (Sarajevo), dr. Trumbic Ante (Spalato), Vilder Veceslav (Zágráb). Az aláírók tehát az ú. n. paraszt-demokrata koalíció tagjaiból kerültek ki. Ez a koalíció eredetileg Radic és Pribicevic híveiből alakult. A parlamenti merénylet után a horvát federalista és a horvát jogpárt is csatlakozott hozzá. Érdekes megemlíteni, hogy Kecmanovicot pár héttel az aláírás után a szerb pravoszláv egyház nyugdíjazta. Feljegyzést érdemel az a különös dolog is, hogy a belgrádi kormánysajtó, mely az öt pontot pár napon át hevesen támadta, — azután a cenzúra a vitát megtiltotta és a lapok cikkei befejezetlenül maradtak, — az öt pont létezéséről először az olasz lapok közleményeiből értesült (Vreme, 1932 nov. 25). A zágrábi kormánylap, a Novosti, Pribicevic Svetozárt vádolta meg az öt pont értelmi szerzőségével (1932 nov. 30).

A nehéz cenzúrai viszonyok folytán az öt pont hiteles szövegét a többi pártok csak hetek múlva ismerhették meg. Még nehezebb volt

számukra az állásfoglalás, hiszen ez előzetes eszmecsere-t tett fel és az érvényben lévő „alkotmány“ erre nem adott módot. Elsőnek a vajdasági pártok mozdultak meg, hiszen egy vajdasági¹ politikus résztvett az öt pont összeállításában is. A hajdan dúsgazdag Vajdaság ma talán a leglerongyoltabb délszláv tartomány és éppen ezért Horvátország után itt a legnagyobb az elkeseredés. A Vajdaságban történt meg az első aktív ellenállási kísérlet a kormány gazdasági politikája ellen. Az újvidéki báni kormány elrendelte, hogy az ugyanott székelő Dunabanátusi Takarékpénztárnak átadandó a banátus területén működő hivatalos jellegű takarékok vagyona. A zombori Megyei Takaréknak a rendelet végrehajtását megtagadta, mire rendőri segédlettel történt meg a Megyei Takaréknak likvidálása (Obzor, 1932 dec. 8). Az újvidéki ellenzéki tanácskozás lefolyása alig ismeretes, mert a cenzúra egy szót sem engedett róla írni. Úgy látszik, Boskovic az öt ponthoz való csatlakozást ajánlotta, de ezt a többség nem fogadta el. A tanácskozó politikusok keményen elítélték a centralizmust és a diktatúrát és egy tartományi autonómiákra felépített alkotmányreformot követeltek, hangsúlyozva a Vajdaság önkormányzatát. Hivatkoztak a nyugati kultúrához való tartozásra és a hordatókkal való sorsközösségre. Ez különösen érdekes mozzanat, hiszen az újvidéki tanácskozók valószínűleg valamennyien szerbek voltak. A megoldást egy titkos szavazással megválasztott konstituantétől várják. Látnivaló, hogy az öt pontot sokban elfogadták, de Jugoszlávia fennmaradásához az újvidékiek kifejezetten ragaszkodnak.

A vajdasági szerb radikálisok és demokraták állásfoglalása meglehetősen megdöbbenést okozott e szerb pártok belgrádi központjában. A Zágráb felé való orientálódás jelei le nem tagadhatóak az elfogadott határozatokban. Erre a radikális párt főbizottsága összeült Belgrádban. A radikálisok két pontban szegezték le véleményüket. Az egyik pontban pálcát törve a diktatúra felett, egy az általános, titkos választójog alapján összeült konstituantét mondtak ki egyedül illetékesnek az új alkotmány meghozatalára. A másikban elfogadták a decentralizációt az új alkotmány alapelveül. Miután a centralista vidovdáni alkotmányt egy radikális-demokrata koalíció hozta tető alá, ez az állásfoglalás a legnagyobb szenzáció erejével hatott. A radikális párt, nemrég a horvát törekvések halálos ellensége, most a délszláv államot csak úgy tartja megmenthetőnek, ha a horvát követeléseket igen nagy mértékben honorálják. Maóék öt pontja az 1918 okt. 29-i szabóri határozatban bennfoglalt azon döntésnek jogérvényét, hogy Horvátország tartozik megkísérelni a délszláv egység megeremtését, mielőtt egészen szabad kezét nyerne, nem vonta kétségbe, bár az öt pont egész szelleme élő tagadása az egységnek. A radikálisok, mint utolsó szalmaszálba, ebbe a lehetőségbe kapaszkodnak, bízva a parlamentarizmus sok sebet gyógyító hatásában. Hiszen, ha a horvátok résztvesznek a közös konstituantén, egy év is eltelik, amíg kiderül, lehet-e egyáltalán és milyen szerb-horvát megegyezést létrehozni.

A szerb demokratapárt a szerb földművespárttal együtt hozta meg határozatait. Miután a földművespárt a szerbiai köztársasági mozgalom központja, amiért a párt vezető embereit Srskic lecsukatta, a

demokraták összefogása e proskribált párttal feltűnést keltett. A közös határozat nyíltan ugyan nem veti fel a kormányforma kérdését, de semmivel sem árulja el a ragaszkodást a királyi házhoz. Népszuverenitást követelnek szerb-horvát-szlovén szabad akaratból és egyenjogúságon felépülő federalism alkotmányt. A radikálisokhoz képest még egy fokkal közeledtek a horvátokhoz. Belgrád számára enyhített ezen Davidovic demokrata pártelnöknek a klagenfurti Freie Stimme-ben adott egy interjúja, mely ugyan megjósolja, hogy pár hónap alatt az ellenzék végez a diktatúrával, de kiemeli, hogy az igazi demokrácia a fontos és nem a federáció és elismeri, hogy Macek öt pontjában vannak fejlődés-képes elemek „aber sie sind historizistisch“ (Gde-Fresseschau, 1933 jan. 18, Vreme, 1933 jan. 28).

A mindig óvatos Koroáec ennyi előzmény után szánta rá magát a deklarációzásra. Híveivel az év utolsó napján egy hosszadalmas nyilatkozatot adott ki. Korosec Macekék öt pontját elfogadja és egy szót sem szólva az uralkodóházról, a megoldást egy szerb-horvát-szlovén trializmusban keresi. Bevezetésül a szlovéneknek egy államtestben való egyesítését kívánja, ami érthető feltűnést keltett az érdekelt országok (Olaszország, Ausztria és Magyarország, ahol a vendekről van szó) sajtójában. Csekély nézetünk szerint Koroáec nem gondol komolyan e részek „felszabadítására“. Belgrad, sőt Zágráb címére küldött agyafűrt fenyegetéssel van dolgunk: Ha nem kellek, elviszem a szlovéneket más országba! Korosec az egyetlen pártvezér, aki a diktatúrában résztvett. Ez az állásfoglalása még az utóbbi években tanúsított politikája, csodálatos külföldi útjai után is, nagy szenzációt okozott. A diktatúra sajtója őt ostorozta a legdühösebben. Aki ismeri KoroSec politikai pályáját, tisztában van vele, hogy ha megkondul a lélekarang Jugoszlávia felett, ugyanazzal a lelki nyugalommal fogja elárulni Sándor királyt, amellyel tizennégy éve elárulta Károly osztrák császárt.¹

Senki sincsen a délszlávok közül kegyetlenebbül kiszolgáltatva Belgrad önkényének, mint a horvát muzulmánok. Ezért ők csak Körsőc után mertek megmozdulni. Pártjuk elnöke, dr. Spaho Mehmed, és pártjuk egy vezető tagja, dr. Hrasnica Halid bég, mindketten volt belgrádi miniszterek, adtak ki egy nyilatkozatot. A diktatúra eltávolítását, hegemoniamentes tartományi autonómiákat és a jelenleg négy banátus közt szétszabdalt Bosznia és Hercegovina egy országban való egyesítését követelték.

Ezzel lezáródott a deklarációs mozgalom. Az ember nem tudott hova lenni a csodálkozástól, hogy a Srskic-kormány ezt a jelenlegi alkotmány szempontjából államveszélyes mozgolódást miért tűri. A délszláv viszonyokban kevésbé jártas külföldi publicisták túlnyomó része egészen logikusan a diktatúra közeli bukásának előjelét látta benne. Mi a Magyar Szemlében perbe szálltunk e magyarázattal, igaz, hogy oly időkben, amikor még csak az öt pont volt ismeretes.

BAJZA JÓZSEF

¹ Korosecnek számolnia kell a szlovén közhangulattal, mely a most lezajlott Brodar Janez-féle hazaárulás! pör tanúsága szerint teljesen elfordult Belgrádtól. Még a kormányhű szlovének is széleskörű, a pénzügyre is kiterjedő önkormányzatot követelnek.